

Almenvellets affortryllelse – Neoliberale anfægtelser af det fælles bedste

AF JACOB JENSEN

SLAGMARK #74
SIDER: 69-85

Som ideologisk bevægelse er neoliberalismen kendetegnet ved et forsøg på at erstatte kollektive beslutningsprocesser med kvantitative økonomiske indikatorer (Davies, 2014; Brown, 2015).¹ Dette udspringer af en dyb skepsis over for forestillingen om, at det er muligt at tale om og tage vare på det fælles bedste. Tværtimod vil regeringer altid svigte det almene vel, som de angiveligt er sat i verden for at tjene. Nærværende artikel undersøger, hvor denne affortryllelse af almenvellet stammer fra, hvilke sammenhænge den opstod i, og hvem der oprindeligt formulerede angrebet på forestillingen om det fælles bedste.

Artiklens hovedargument er, at anfægtelsen af almenvellet skal spores tilbage til mellemkrigstidens såkaldte socialistiske kalkulationsdebat. Denne debat blev indledt i 1920, da den østrigske økonom Ludwig von Mises i en artikel argumenterede for, at socialistiske økonomier er irrationelle. Ifølge Mises kan centralplanlæggere umuligt kalkulere udbuddet af og efterspørgslen på produktionsgoder. Debatten gik ind i en ny, international fase i 1930'erne, da Mises' elev Friedrich von Hayek trådte ind i debatten. I en analyse af debatternes frontlinjer viser artiklen, at neoliberalismen fra begyndelsen var karakteriseret ved forsøget på at delegitimere forestillinger om almenvellet. Mises og Hayek afviste således socialistiske antagelser om, at statslige planlæggere kan deducere, hvad der udgør det fælles bedste for

samfundets mange individer og administrere økonomien på baggrund af en sådan antagelse. I stedet argumenterede de for, at samfundets mange individuelle præferencer udelukkende kan repræsenteres på markedet.

Forskningen i neoliberalismen behandler oftest mellemkrigstiden som et forhistorisk appendiks til stiftelsen af Mont Pèlerin Society i 1947 (se særligt Foucault, 2009; Cockett, 1994; Walpen, 2004; Plickert, 2008; Dardot & Laval, 2012; Peck, 2010; Burgin, 2012; Stedman Jones, 2012). Hvis perioden mellem de to verdenskrige bliver behandlet, er fokus som regel på det kollokvie, der blev afholdt i Paris 1938, hvor neoliberalisme første gang blev brugt som samlebetegnelse for en bevægelse, der distancerede sig fra socialistisk planlægningsøkonomi på den ene side og laissez-faire kapitalisme på den anden. Forskningen har i den forbindelse lagt vægt på, hvordan de neoliberale skrev sig op imod det 19. århundredes liberale, hvis forestillinger om en adskillelse mellem en minimalstat og naturlige markeder i deres øjne havde vist sig utidssvarende (Peck, 2008; Denord, 2009; Jackson, 2010). I stedet argumenterede de neoliberale for, at statslig intervention var nødvendig for at skabe og opretholde markedet. Prismekanismen havde dog forrang, og statslige interventioner måtte aldrig forstyrre den koordination, markedets prissignaler foranstalter. Det er imidlertid underbelyst, at dette forsvar for prismekanismen første gang blev formuleret i den socialistiske kalkulationsdebat, som ikke har været genstand for tilstrækkelig opmærksomhed i neoliberalisme-forskningen. Den følgende analyse af kalkulationsdebatten lukker dette hul og kaster nyt lys på neoliberalismens (ofte oversete) politiske aspekter. Forsvaret for prismekanismen var således uløseligt forbundet med en anfægtelse af forestillingen om, at staten kan varetage det fælles bedste. Det vedbliver at være et afgørende led i den neoliberale afpolitiserings af kollektive beslutningsprocesser, som bliver søgt erstattet med statsimplementerede udvidelser af markedets prismekanisme til områder, der ikke traditionelt er blevet betragtet som økonomiske.

Artiklen skrider frem i to trin. I første trin behandles den tidlige kalkulationsdebat med særligt fokus på udvekslingerne mellem Mises og den østrigske filosof Otto Neurath. I andet trin udfoldes 1930'ernes og 1940'ernes kalkulationsdebat med særligt fokus på udvekslingerne mellem Hayek og den polske økonom Oskar Lange.

ET SPØRGSMÅL OM KOMMENSURABILITET

Det 20. århundrede står tilbage som demokratiets tidsalder. Første Verdenskrig satte spørgsmålstegn ved alle de institutioner og ideer, det foregående århundrede havde bygget på (det følgende bygger på Müller, 2011, kap. 1). 1800-tallets fremskridtstro og europæiske verdensherredømme syntes uigenkaldeligt forbi, og liberalismen, hvis krise var begyndt allerede i slutningen af det 19. århundrede, fremstod utidsvarende i lyset af massemobiliseringen og den hidtil usete vækst i statens magt og omfang under krigen. Skellet mellem stat og marked, der altid havde været en fiktion, blev nu endnu mere sløret. Krigen havde tilsvarende delegitimeret de autoritære alternativer i form af monarkiske dynastier og imperier, som ikke længere kunne gøre samme krav på besiddelse af politisk magt, som de kunne før krigen. De tyske, habsburgske, russiske og ottomaniske imperier faldt således i kølvandet på Første Verdenskrig, mens helt nye grupper og klasser pludselig fik politisk indflydelse med udvidelserne af stemmeretten. Mellemligstidens store udfordring blev derfor, hvordan det politiske system kunne indrettes under hensyntagen til masserne, og som følge af delegitimeringen af det 19. århundredes alternativer var perioden præget af politiske eksperimenter.

Industrialiseringen i anden halvdel af det 19. århundrede havde skabt en voksende klasse af arbejdere, der blev mobiliseret af socialistiske bevægelser, hvis krav om bedre sociale vilkår blev stadigt mere højlydt i begyndelsen af det 20. århundrede, hvor den russiske revolution i 1917 trak et spor af håb og frygt for socialistisk omvæltning gennem Europa (Hobsbawm, 1994, s. 112-141; Hobsbawm, 1995, s. 55). Østrig var ingen undtagelse. I kølvandet på Første Verdenskrig, der bragte Østrig-Ungarn til opløsning, vandt det socialdemokratiske parti i 1919 lokalmagten i Wien ved de første demokratiske valg i det nye, selvstændige Østrig. Hovedstaden fik hurtigt tilnavnet Røde Wien, da det socialdemokratiske styre indførte progressiv beskatning, arbejdslovgivning, almennyttige boligordninger og en lang række sociale sikringsordninger (Müller, 2011, 56-59; Gruber, 1991, s. 21-23; Rabinbach, 1985).

Den socialistiske magtovertagelse i Østrig og andre steder gjorde spørgsmålet om den praktiske udformning af det socialistiske økonomiske system presserende. I perioden fra 1917 til 1929 blev Wien således omdrejningspunkt for en heftig debat om økonomisk kalkulation i socialistiske samfund. De vigtigste bidragydere var den

socialistiske filosof Otto Neurath og den liberale økonom Ludwig von Mises. Mens Neurath argumenterede for at afskaffe pengeøkonomien til fordel for en socialiseret økonomi baseret på beregning i naturalier, forsvarede Mises pengeøkonomien og den kapitalistiske prisme-konstant.

I oplægget ”Wesen und Weg der Sozialisierung,” som blev præsenteret på et møde i Münchens Arbejderråd den 25. januar 1919, argumenterede Neurath således for, at krigsplanlægningen under Første Verdenskrig udgjorde et stort og vigtigt skridt frem mod en centralt administreret økonomi (Neurath, 1973b, s. 136). Den økonomiske planlægning under Første Verdenskrig var ifølge Neurath bevis på, at en socialiseret økonomi var mulig, idet krigsplanlægningen i høj grad allerede havde erstattet monetær kalkulation med beregninger i naturalier. Naturalieberegningerne i en socialistisk økonomi skal derfor nøje tilrettelægges af en centraliseret planøkonomisk administration, der skal vurdere hvor meget og hvor lidt, der skal produceres på baggrund af, hvad der er brug for. I modsætning til den pengebase-rede, kapitalistiske økonomi, hvor varens bytteværdi reflekterer og regulerer forholdet mellem udbud og efterspørgsel, benytter naturalieøkonomien sig således af varens brugsværdi til at planlægge fordelingen af ressourcer og produktionen og distributionen af goder. Og mens profitmaksimeringen bestemmer den økonomiske retning i en fri, kapitalistisk økonomi, kan økonomiske tiltag i en socialiseret økonomi ifølge Neurath kun fastslås ved sammenligning af totale planer. Neurath brugte valget mellem at bygge et vandkraftværk eller et kulværk som eksempel. En økonomisk centraladministration er således nødt til at lave flere planer, der tager højde for de forskellige former for energiproduktion, som der derefter skal tages stilling til *politisk*:

Derefter er det centrale økonomiske kontor og frem for alt folkets repræsentanter nødt til at tage stilling til, hvilken af de to udformninger af levestandarden, de foretrækker [...]. Der er ingen beregningsenheder, der kan bruges som basis for sådan en beslutning, hverken penge eller arbejdstimer. Man er nødt til at bedømme de to muligheds ønskværdighed direkte. (Neurath, 1973b, s. 146)

Ifølge Neurath er der således ingen vej uden om politiske diskussioner af, hvilke sociale effekter man ønsker at tilvejebringe, når der skal tages stilling til økonomiske planer. Denne diskussion forudsætter en definitions-kamp om, hvad der udgør

det fælles gode, det vil sige den kollektive målsætning, for den socialiserede planøkonomi. Neurath afviste derfor også det udbredte socialistiske forslag om at benytte arbejdstimer som beregningsenhed. Ifølge Neurath findes der ikke én enkelt kategori til evaluering af økonomiske tiltag. I 1912, seks år før hans præsentation i Münchens arbejdsråd, forsvarede Neurath i forelæsningsen "Das Problem des Lustmaximus" således den utilitaristiske idé om, at socialpolitikens målsætning er at skabe størst mulig lykke – defineret som nydelse. I modsætning til mange af utilitaristerne afviste Neurath imidlertid, at det er muligt at måle og rangordne forskellige opfattelser af lykke ud fra samme standard (Neurath, 1973a, s. 113-122; O'Neill, 1998, s. 116). Alle planlæggerens tekniske beslutninger indeholder således etiske implikationer, der ikke kan skubbes til side af en teknisk kalkuleret rangorden baseret på ét standardiseret sammenligningsgrundlag.

Mises' artikel "Die Wirtschaftsrechnung im Sozialistischen Gemeinwesen," der blev udgivet i *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* i 1920, var i høj grad rettet mod Neuraths forestilling om en økonomi baseret på naturalieberegning (Hayek, 1935a, s. 30-31; O'Neill, 1998, s. 193n13). Mises havde skrevet sin afhandling på universitetet i Wien, men ude af stand til at opnå en fast stilling fik han i stedet arbejde i Wiens Handelskammer. Mises argumenterede i artiklen for, at en afskaffelse af pengeøkonomien umuliggør rationel økonomisk kalkulation. Han afviste derfor Neuraths forestilling om, at en økonomisk centraladministration på baggrund af varernes brugsværdi kan regne ud, hvilke og hvor mange varer, der skal produceres.

Mises pegede i forlængelse heraf på, at det er umuligt at rangordne varers brugsværdi, fordi hver enkelt forbruger har forskellige, individuelle præferencer. På dét punkt var Mises og Neurath altså enige. I modsætning til Neurath, der argumenterede for, at planlæggeren er nødt til at forholde sig til det politiske aspekt, når der skal tages stilling til, hvilken økonomisk plan, der maksimerer almenvellet, afviste Mises imidlertid, at det er muligt at træffe økonomiske beslutninger på baggrund af brugsværdi, fordi rationel kalkulation af udbud og efterspørgsel kræver en måleenhed: "Værdiansættelse kan kun lade sig gøre med henvisning til enheder, men der kan ikke findes en enhed for varers subjektive brugsværdi. [...] Vurderinger af værdi kan ikke måles, de rangerer, de skalerer" (Mises, 1920, s. 93-94).

Mises benyttede sig i den forbindelse af Neuraths eksempel på valget mellem forskellige former for energiproduktion. I valget mellem kul og vandkraft er man

således nødt til at sammenligne på baggrund af en beregning af fordele og ulemper ved alternativerne. Det kræver imidlertid en fælles måleenhed, som kan udtrykke varernes bytteværdi. Her pegede Mises på, at pengeprisen er den mest brugbare løsning på den udfordring – om end den ikke er perfekt (Mises, 1920, s. 93).

Som John O’Neill påpeger, er forskellen på Mises og Neurath i denne sammenhæng, at Mises antog, at rationelle valg forudsætter *beregnelig* sammenlignelighed, mens Neurath pegede på, at sammenligning af valgmuligheder ikke forudsætter en fælles måleenhed (O’Neill, 1998, s. 117). Mens Mises altså forsøgte at tilsidesætte det politiske valg mellem forskellige brugsværdier til fordel for prismekanismens bytteværdier, pegede Neurath på, at det er umuligt at undgå politiske processer, når der skal træffes kollektivt gældende beslutninger om allokering af værdier.

Mises anerkendte dog, at en vare har brugsværdi, men hævdede samtidig, at dens værdi i modsætning til bytteværdien ligger uden for markedet. Den kan derfor ikke kalkuleres i pengepriser: ”Hvis for eksempel man skulle beregne profitabiliteten af at bygge et vandkraftværk, kan man ikke tage vandfaldets skønhed med i sine beregninger, selvom man kan tage højde for formindskelsen af turisme og lignende ændringer, der kan værdisættes i penge” (Mises, 1920, s. 93).

Den potentielle modsætning, der dermed opstår mellem individuelle præferencer og varernes bytteværdi, løste Mises imidlertid ved at argumentere for, at mennesket uundgåeligt foretager valg mellem det økonomiske og det ikke-økonomiske:

Hvis vi ved præcis, hvor højt vi værdsætter skønhed, sundhed, ære, stolthed, behøver intet forhindre os i tage det med i vores overvejelser. Det piner måske sensitive mennesker at være nødt til at vælge mellem det ideale og det materielle. Men det er ikke pengeøkonomiens skyld. Det ligger i sagens natur. For selv når vi kan bedømme værdi uden monetære kalkulationer, kan vi ikke undgå dette valg. Også den isolerede vært, også det socialistiske samfund må vælge mellem ”ideale” og ”materielle” varer. (Mises, 1920, s. 96)

På trods af at det ikke kan indgå i den monetære prisfastsættelse gjorde Mises altså det ikke-økonomiske til *genstand for en økonomisk kalkule i valget mellem det ideale og det materielle*. I Mises’ øjne handler mennesket således altid med udgangspunkt i et valg mellem forskellige muligheder, der forudsætter økonomisering. Mises gjorde dermed ikke-økonomiske moralske og etiske hensyn til økonomiske valg. Ifølge Mises kan rationelle valg imidlertid kun foretages på baggrund af penge-

priser. Evalueringer af ikke-økonomiske goder indebærer derfor nødvendigvis en *prisvurdering* af varer, goder og forhold, hvis pris ellers ikke kan fastsættes (O'Neill, 1998, s. 117). På den måde forankrede Mises etiske og politiske spørgsmål i markedets prismekanisme. Mises ønskede således at overlade formuleringen af det fælles gode til prismekanismen. Dette forsvar for prismekanismen indebærer en frigørende vision. Ifølge Mises tillader markedet således individet de bedste muligheder for selvudfoldelse som entreprenør og forbruger i stedet for at underlægge dets præferencer hensynet til det fælles gode. Det var baggrunden for, at Mises i 1922 i bogen *Die Gemeinwirtschaft*, der fulgte op på artiklen fra 1920, argumenterede for, at markedet er den mest demokratiske indretning af samfundet, fordi det tillader individet at udfolde sig frit på markedet som forbruger: ”Forbrugeren er herre over produktionen. Anskuet fra denne synsvinkel er det kapitalistiske samfund et demokrati, hvor hver øre repræsenterer en stemmeseddel. Det er et demokrati med et øjeblikkeligt genkaldeligt imperativmandat. Det er et forbrugerdemokrati” (Mises, 1922, s. 435; for en uddybning af forholdet mellem neoliberalisme og forbrugerbegrebet i mellemkrigstiden se Olsen, 2016). På den måde genbeskrev Mises i *Die Gemeinwirtschaft* demokratibegrebet i eksplicit modsætning til mere kollektivistiske forestillinger om den demokratiske proces (Mises, 1922, s. 57). Som Mises selv påpegede i andenudgaven af *Die Gemeinwirtschaft*, indebærer denne definition af demokratiet, at folk ikke nyder samme grad af frihed, eftersom de har forskellige økonomiske midler til rådighed (Mises, 1932, s. x). Men ulighed var ifølge Mises en nødvendig forudsætning for rivalisering og konkurrence, som sikrede, at markedet kunne fungere som rangordner af individuelle præferencer til samfundets fælles bedste (Lavoie, 1985, s. 48-77).

Neurath holdt derimod fast i, at der er spørgsmål, der ligger ud over det økonomisk beregnelige, og som det er nødvendigt at tage stilling til politisk. Således vendte han i 1928 i *Lebensgestaltung und Klassenkampf* tilbage til valget mellem forskellige former for energiproduktion i et direkte svar til Mises. Neurath afviste igen, at valget kan foretages ved at sammenligne på baggrund af en enkelt enhed såsom profitabilitet målt i penge:

[...] hvis man er bange for, at én generation forbruger for meget kul, så tusinder vil fryse ihjel i fremtiden, kan man med god ret anstrenge folk mere og bruge mindre kul. *Sådanne og mange andre ikke-tekniske spørgsmål betyder noget i valget af en teknisk beregnelig plan.* Vi ser ingen mulighed

for at reducere produktionsplanen til én eller anden enhed og så sammenligne de forskellige planer med udgangspunkt i sådanne enheder. (Neurath, 1973c, s. 263, min kursiv)

Ifølge Neurath er der således ingen vej uden om menneskelige og moralske spørgsmål, som afhænger af, hvordan det fælles gode formuleres. I modsætning hertil indeholdt Mises' forsvar for prismekanismen en dyb skepsis over for den kollektive beslutningsproces, fordi den påtvinger individet politiske endemål, som øver vold på dets præferencer. Mises fremstillede derimod prismekanismen som en apolitisk og langt mere effektiv måde at allokere midler på, fordi den ifølge ham kan tage højde for de mange forskellige præferencer og endemål, forbrugere har. Mises benægtede således ikke almenvellets eksistens. Han benægtede imidlertid, at det fælles gode kan finde repræsentation i en kollektiviseret beslutningsproces. Ifølge Mises handler alle mennesker på baggrund af værdier, normer og etiske overvejelser, men der findes ikke en objektiv mekanisme, der kan forene dem i ét samlet endemål. Det er kun markedet, der i Mises' øjne kan repræsentere de mange forskellige præferencer, som samfundet består af. Det er i den forstand, markedet i Mises' optik bliver den mest demokratiske institution.

ET SPØRGSMÅL OM EPISTEMOLOGI

Blandt de faste deltagere i de privatseminarer, der i 1920'erne blev afholdt hver anden uge på Ludwig von Mises' kontor i Wiens Handelskammer, var Friedrich Hayek. Ifølge Hayek's egne ord, var Mises den akademiske kontakt, han fik mest ud af – intellektuelt såvel som karrieremæssigt (Caldwell, 2004, s. 144). I 1927 grundlagde de sammen Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung. Det primære formål med instituttet, som Hayek blev direktør for, var at studere konjunkturcykluser, hvad der forårsagede dem, og hvordan de kunne afværges.

I 1929 blev Hayeks "Gibt es einen Widersinn des Sparens?" udgivet i *Zeitschrift für Nationalökonomie*. Her modsvarede Hayek en meget promoveret artikel af de amerikanske økonomer William Trufant Foster og Waddill Catching, der argumenterede for, at regeringen skulle udjævne konjunkturerne i efterspørgslen på forbrugsgoder ved at oparbejde budgetunderskud under økonomiske kriser. Argumentet lignede til forveksling John Maynard Keynes', der blev artikuleret i slutningen af 1920'erne og givet endelig form med udgivelsen af *The General Theory*

of *Employment, Interest and Money* i 1936. Den britiske økonom Lionel Robbins, der var modstander af Keynes' anbefalinger, læste begejstret artiklen og inviterede Hayek til at afholde fire forelæsninger på London School of Economics i 1931. På trods af hans dårlige engelsk blev forelæsningerne genstand for stor opmærksomhed. Året efter blev Hayek derfor tilbudt et professorat på LSE, hvor han i løbet af 1930'erne og 1940'erne udviklede et tæt samarbejde med Robbins (Caldwell, 2004, s. 171-176).

Robbins var blandt de europæiske frimarkedsliberale, der blev overbevist af Mises argumenter til fordel for prismekanismen. Han læste første gang Mises' *Die Gemeinwirtschaft* i 1923 i den afsluttende fase af sin bacheloruddannelse (Howson, 2011, s. 135). Robbins påbegyndte efterfølgende en aldrig færdiggjort oversættelse af bogen, som bragte ham i korrespondance med Mises, og de to udviklede i anden halvdel af 1920'erne et varmt intellektuelt venskab, der involverede møder i både London og Wien (Howson, 2011).

Inspirationen fra Mises er tydelig i Robbins' *The Great Depression*, der blev udgivet i 1934. Bogen var en kommentar til den igangværende økonomiske krise og de medfølgende forslag om at øge statslig intervention i økonomien for at udbedre markedets manglende evne til at selvjustere. Robbins argumenterede imod økonomisk interventionisme og kom i den sammenhæng ind på spørgsmålet om socialistisk kalkulation. I modsætning til Mises benægtede Robbins imidlertid ikke, at socialistiske planlæggere ville være i stand til at beregne produktionsgodernes udbud og efterspørgsel. Han argumenterede i stedet for, at det ville være *praktisk umuligt* at samle den nødvendige information (Robbins, 1934, s. 148-156). På den måde blev argumentet imod kollektivistisk økonomisk planlægning forskudt fra et spørgsmål om kommensurabilitet til et spørgsmål om epistemologi. Mens rationel økonomisk kalkulation for Mises krævede et pengesystem, der sikrer kommensurabilitet mellem forskellige præferencer, accepterede Robbins præmissen om, at en central planlægningsadministration ville kunne beregne udbud og efterspørgsel, men argumenterede til gengæld for, at det ville være umuligt at danne sig det nødvendige overblik over de mange præferencer, der skal indgå for at gøre beregningen tilstrækkeligt præcis.

Præmissen, som Robbins accepterede, var blevet formuleret af økonomerne F. M. Taylor og H. D. Dickinson i henholdsvis 1929 og 1933. På baggrund af ligevægtsteori tilbød de begge en matematisk løsning på det kalkulationsproblem, Mises

havde formuleret (Lavoie, 1985, s. 85-92). Den generelle ligevægtsteori hævder, at markeder samlet set altid vil søge mod balance mellem udbud og efterspørgsel. Det resulterer imidlertid i en statisk opfattelse af økonomien. I sin formandstale for American Economic Association argumenterede Taylor i forlængelse heraf for, at en økonomisk planlægningsadministration under forudsætning af en statisk økonomi kunne løse kalkulationsproblemet ved hjælp af forsøg-fejl-metoden, det vil sige ved at prøve sig frem ved hjælp af matematiske komputationer (Taylor, 1964). Dickinson argumenterede tilsvarende for, at det var muligt at opnå ligevægt ved hjælp af matematiske ligninger (Dickinson, 1933). Det var dette argument om, at planlæggere *teoretisk set* ville være i stand til at løse den økonomiske ligevægts store regnestykke, som Robbins og Hayek accepterede for at kunne gå i rette med det.

Snarere end et afgørende brud i forhold til Mises var der i højere grad tale om, at det var *konteksten*, der ændrede sig, idet socialisterne begyndte at tage udgangspunkt i ligevægtsteori, mens Mises' udgangspunkt havde været en mere dynamisk opfattelse af økonomien. Robbins understregede da også, at han egentlig blot gentog, hvad Mises allerede havde argumenteret for i *Die Gemeinwirtschaft*. Robbins reproducerede i den forbindelse Mises' fremstilling af markedet som et demokrati, hvor forbrugerne stemmer med deres pengesedler (Robbins, 1934, s. 149). Ligesom Mises pegede Robbins således på, at markedet er den mest demokratiske institution, og den eneste, der kan repræsentere de mange, forskelligartede endemål, et moderne massesamfund er sammensat af.

I 1935 blev Mises' "Die Wirtschaftsrechnung" oversat til engelsk og udgivet i *Collectivist Economic Planning*, som Hayek redigerede. Udover Mises' bidrag bestod antologien af to andre kritiske artikler om socialistisk kalkulation samt en introduktion og et afsluttende essay af Hayek. Hayek accepterede ligesom Robbins præmissen om, at det var teoretisk muligt for en økonomisk centraladministration at kalkulere udbud og efterspørgsel af forbrugsgoder. Men ligesom Robbins understregede Hayek, at det var praktisk umuligt. I den forbindelse pegede Hayek ligesom Robbins og Mises før ham på, hvor vigtigt forbrugersuveræniteten var for en velfungerende økonomi og et frit samfund. I Hayeks optik var det netop fraværet af forbrugersuveræniteten, der gjorde planøkonomi uholdbar.

Den polske økonom Oskar Lange leverede det mest toneangivende markedssozialistiske svar på Mises' og Hayeks kritik. Lange emigrerede til USA i 1937, hvor han blev professor på University of Chicago, men vendte i 1945 tilbage til Polen. I

1936 og 1937 udgav Lange den todelte artikel "On the Economic Theory of Socialism," hvori han argumenterede for, at økonomisk kalkulation var fuldt ud muligt i en socialistisk økonomi. Lange erklærede sig imidlertid enig med Mises i, at pengepriser var nødvendige for at kunne kalkulere udbud og efterspørgsel effektivt. Lange accepterede også, at det var nødvendigt at have frie markeder for forbrugsgoder og arbejde (deraf betegnelsen markedssocialisme). Det afgørende i en socialistisk økonomi var således, at produktionsfaktorerne var kollektiviseret. Ifølge Lange tog Mises imidlertid fejl i, at prisen for *produktionsgoder* nødvendigvis skulle dannes på markedet. I stedet mente Lange, at det var muligt for en centraliseret planlægningskommission at approksimere provisoriske priser på disse (Lange, 1936; Lange, 1937). Lange tog imidlertid udgangspunkt i en statisk opfattelse af økonomien. Det betød, at han ligesom Taylor og Dickinson gik ud fra, at økonomien ville justere sig og finde balance. Mises og Hayek havde derimod en langt mere dynamisk opfattelse af økonomien, idet de lagde vægt på, at entreprenøriel innovation og den resulterende rivalisering gør, at økonomien er i konstant opbrud, som forhindrer den i at finde ligevægt. I en sådan dynamisk opfattelse af økonomiske processer – udtrykt i konstant fluktuerende priser, der afspejler det vekslende forhold mellem udbud og efterspørgsel – vil planlæggeren ifølge Hayek aldrig kunne indsamle den nødvendige viden, der skal danne grundlag for beregningen af produktionsfaktorernes pris.

Det var i denne kontekst, at Hayek begyndte at fremstille markedet som en overlegen informationsprocessor. I "Socialist Calculation: The Competitive Solution" fra 1940 udtrykte han forundring over, at Lange ikke havde adresseret Hayeks indledende og afsluttende essay i *Collectivist Economic Planning*, hvor han allerede mente at have tilbagevist forsøg-fejl-metoden, som Taylor og Dickinson havde plæderet for (se Hayek, 1935a; Hayek, 1935b). Hayek undrede sig tilsvarende over, at Lange ikke havde besvaret det centrale spørgsmål om, hvor ofte priser skulle justeres i hans foreslåede system. Derfor konkluderede Hayek, at Langes forslag var resultatet af "en overdreven optagethed af den rene teori om statisk ligevægt" (Hayek, 1940, s. 131). Hayeks pointe var, at Lange fejlagtigt tog udgangspunkt i en økonomi, der var i hvile og allerede havde opnået ligevægt. Ifølge Hayek var dette ikke tilfældet i den virkelige verden, "hvor konstant forandring var reglen" (Hayek, 1940, s. 131). Problemet i Hayeks optik var således, at Langes brug af ligevægtsmodellen havde foranlediget ham til at tro, at bevægelsen mod endelig ligevægt kun ville kræve en enkelt administrativ justering for at ramme de rigtige priser, der afspejlede udbud

og efterspørgsel. I realiteten var der imidlertid ifølge Hayek tale om en justeringsproces, der aldrig ville slutte (Caldwell, 1997, s. 1864). En centraladministration ville derfor aldrig kunne producere de nødvendige data til at klare den opgave, prisme-kanismen havde i en fri markedsøkonomi.

Allerede i 1937 havde Hayek i artiklen ”Economics and Knowledge” argumenteret for, at faktisk eksisterende viden var spredt i samfundet. Det stod i skarp modsætning til ligevægtsteorien, som ifølge Hayek gik ud fra, at alle agenter har adgang til den samme, korrekte information. Hayeks argument var derimod, at forskellige individer har adgang til forskellige dele af den tilgængelige viden. Det centrale spørgsmål for socialvidenskaberne var derfor at finde ud af, hvordan samfundet bedst koordinerer denne spredte viden. Ligevægtsteorien, som Taylor, Dickinson og Lange tog udgangspunkt i, gik derimod ud fra, at viden allerede var koordineret (Hayek, 1937, s. 52; Caldwell, 1997, s. 1865).

Spørgsmålet om hvordan man bedst kunne gøre brug af den spredte viden i samfundet blev det tilbagevendende tema i den resterende del af Hayeks forfatterskab, og det var uløseligt forbundet med hans kamp for individuel frihed imod det, han betegnede som kollektivistiske ideologier (Caldwell, 1997, s. 1871). I ”The Use of Knowledge in Society” fra 1945 formulerede Hayek det centrale økonomiske problem som et spørgsmål om, hvordan man bedst udnytter den viden, der er spredt mellem samfundets medlemmer, og som ingen besidder alene eller har overblik over i sin helhed. Derfor kan en centralt planlagt økonomi aldrig matche den frie markedsøkonomi, som Hayek fremstiller den. Problemet med økonomisk planlægning er i den sammenhæng ikke bare et spørgsmål om effektivitet. Det er i ligeså høj grad et spørgsmål om frihed. Eftersom viden er spredt ulige mellem samfundets medlemmer, træffes beslutninger ifølge Hayek bedst *lokalt* frem for af en central autoritet, hvis økonomiske planlægning derfor repræsenterer et anslag mod individuel frihed (Hayek, 1945).

Det var et tema, Hayek konkretiserede i *The Road to Serfdom*, der blev udgivet i 1944. Mens den ikke fik ret meget opmærksomhed, da den blev udgivet i Storbritannien, blev bogen i 1945 genstand for større interesse i USA i kølvandet på udgivelsen af en forkortet udgave i *Reader's Digest* (Burgin, 2012, s. 87). I et kapitel om planlægning og demokrati argumenterede Hayek for, at begreber som den almene velfærd, det fælles bedste og almenvellet ikke var tilstrækkeligt meningsfulde til at fastlægge en bestemt politisk-økonomisk kurs. ”Et folks velfærd,” fortsatte han, ”af-

hænger, ligesom en enkelt mands lykke, af en lang række ting, der kan tilvejebringes i et uendeligt antal kombinationer.” Et folks velfærd kan altså ifølge Hayek ikke udtrykkes i et enkelt endemål, men kun i et hierarki der rangordner de mange individuelle præferencer, samfundet består af. ”Hvis alle vores aktiviteter skal kunne dirigeres i henhold til en enkelt plan, forudsætter det, at alle vore behov får tildelt en plads i en rangordning af værdier, som skal være tilstrækkeligt komplet” til at planlæggeren kan vælge mellem de mange muligheder. Ifølge Hayek forudsætter det en urealistisk etisk rangorden, der tildeler alle de forskellige menneskelige værdier en plads i hierarkiet (Hayek, 2001, s. 60).

Det påfaldende i den forbindelse er, at Otto Neurath var enig i, at det er umuligt at konstruere et hierarki af endemål, der sikrer kommensurabilitet mellem samfundets mange individuelle præferencer. Men hvor Mises og Hayek underkendte det politiske kompromis og den etiske kamp om det fælles bedste, pegede Neurath på den etiske kamps uundgåelighed i valget mellem forskellige planer og samfundsmæssige endemål. I en anmeldelse af *The Road to Serfdom* argumenterede Neurath således for, at det i fraværet af en fælles målestandard bliver nødvendigt at indgå *kooperative kompromisser* (Neurath, 2005, s. 546-547). I Stafford Little-forelæsningen på Princeton University i 1946 argumenterede Hayek i modsætning hertil for, at ”konkurrence i bund og grund er en meningsdannelsesproces.” Ifølge Hayek former konkurrence således de holdninger, folk har om, hvad der er bedst, og sikrer på den måde enhed og sammenhæng gennem spontan informationsspredning (Hayek, 1948, s. 106).

Dermed svarede Hayek på den centrale demokratiske udfordring i mellemkrigs-tiden: Håndteringen af masserne og det tilsyneladende fravær af en offentlighed, der fulgte deres indtræden på den politiske scene. Ligesom Mises var Hayeks svar økonomisk og i den forstand apolitiserende. Det var ikke politiske forhandlinger, der skulle løse problemet om, hvordan det fælles bedste skulle defineres, men i stedet de spontane processer på markedet. I den forstand kan man sige, at neoliberalismen opstod som et forsøg på at forankre modernitetens udfordringer i markedet. Både Mises og Hayek ignorerede imidlertid, at markedsprocessen er stærkt asymmetrisk, idet nogle har mere magt end andre – enten fordi de har flere økonomiske midler til deres rådighed, eller fordi de besidder mere information. I det øjeblik politiske beslutninger, forstået som kollektivt gældende beslutninger om det fælles bedste, bliver overladt til markedet, bliver den demokratiske proces således skævv-

redet til fordel for dem, der har mest. Det er blandt andet en del af forklaringen på den stigende ulighed, vi har været vidne til siden 1970'erne.

KONKLUSION

Mellemkrigstiden var præget af politiske eksperimenter. De socialistiske magtovertagelser i Øst- og Centraleuropa førte til intense diskussioner om, hvordan socialistiske samfund skulle indrettes. Det centrale spørgsmål i kalkulationsdebatten var, hvordan man skulle koordinere de mange individuelle præferencer, et moderne samfund og en moderne økonomi består af. I den forbindelse argumenterede de neolibérale for, at det er umuligt at definere det fælles bedste, og at det derfor er umuligt for statslige planlæggere at koordinere individuelle præferencer. Mens Ludwig von Mises argumenterede for, at valget mellem forskellige økonomiske planer forudsætter beregnelig sammenlignelighed på baggrund af pengepriser, udviklede Friedrich von Hayek en teori om vidensspredning, der hævder, at viden er ulige fordelt og spredt mellem økonomiens mange agenter. Hayek afviste ikke, at det er teoretisk muligt for planlæggere at samle den nødvendige information, men det er praktisk umuligt. I Hayeks optik er det kun markedet, der kan koordinere disse mange informationer. I modsætning hertil argumenterede socialister som Otto Neurath for, at etiske overvejelser og politiske kompromisser var nødvendige. Men ifølge Mises og Hayek kan de mange præferencer, et moderne samfund består af, kun repræsenteres på markedet. Det kobledes de eksplicit til spørgsmålet om individuel frihed, og ethvert forsøg på at koordinere og planlægge økonomien i henhold til en forestilling om almenvellet blev genbeskrevet som et overgreb på individets frihed. Det var et argument, efterkrigstidens neolibérale blev ved med at trække på i deres angreb på velfærdsstaten. Ét af neoliberalismens mest betydningsfulde kendetegn var altså fra begyndelsen et forsøg på at affortrylle forestillingen om, at der kan opnås konsensus om socio-økonomiske anliggender.

NOTER

- 1 Tak til Mikkel Thorup, Christian Olaf Christiansen, Andrea Schou Christensen, Thomas Jensen, Dorthe Gert Simonsen, Mikkel Jensen, Emilie Boe Bierlich, Maria Purtoft og den anonyme reviewer for nyttige kommentarer til tidligere versioner af denne artikel. Særlig tak til Niklas Olsen for utallige gennemlæsninger og diskussioner om dette og lignende emner.

LITTERATUR

- Brown, W. (2015). *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books.
- Burgin, A. (2012). *The Great Persuasion: Reinventing Free Markets since the Depression*. Cambridge: Harvard University Press.
- Caldwell, B. (1997). Hayek and Socialism. *Journal of Economic Literature*, 35(4), 1856-1890.
- Caldwell, B. (2004). *Hayek's Challenge. An Intellectual Biography of F. A. Hayek*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cockett, R. (1994). *Thinking the Unthinkable: Think Tanks and the Economic Counter-Revolution, 1931-83*. London: HarperCollins.
- Dardot, P. & Laval, C. (2012). *The New Way of the World: On Neoliberal Society*. London: Verso Books.
- Davies, W. (2014). *The Limits of Neoliberalism: Authority, Sovereignty, and the Logic of Competition*. Los Angeles: SAGE.
- Denord, F. French. (2009). Neoliberalism and Its Divisions: From the Colloque Walter Lippmann to the Fifth Republic. I P. Mirowski & D. Plehwe (Red.), *The Road from Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective* (s. 45-67). Cambridge: Harvard University Press.
- Dickinson, H. D. (1933). Price Formation in a Socialist Community. *Economic Journal*, 43, 237-250.
- Foucault, M. (2009). *Biopolitikkens fødsel: Forelæsninger på Collège de France, 1978-1979*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gruber, H. (1991). *Red Vienna: Experiment in Working-Class Culture, 1919-1934*. Oxford: Oxford University Press.
- Hayek, F. (1935a). The Nature and History of the Problem. I F. Hayek (Red.), *Collectivist Economic Planning* (s. 1-41). London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Hayek, F. v. (1935b). The Present State of the Debate. I F. Hayek (Red.), *Collectivist Economic Plan-*

- ning (s. 201-243). London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Hayek, F. v. (1937). Economics and Knowledge. *Economica*, 4(13), 33-54.
- Hayek, F. v. (1940). Socialist Calculation: The Competitive Solution. *Economica*, 7(26), 125-149.
- Hayek, F. v. (2001). *The Road to Serfdom*. Chicago: Chicago University Press.
- Hayek, F. v. (1945). The Use of Knowledge in Society. *American Economic Review*, 35, 519-530.
- Hayek, F. v. (1948). The Meaning of Competition. I F. Hayek, *Individualism and Economic Order*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hobsbawm, E. (1994). *The Age of Empire 1875-1914*. London: Abacus.
- Hobsbawm, E. (1995). *The Age of Extremes 1914-1991*. London: Abacus.
- Howson, S. (2011). *Lionel Robbins*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackson, B. (2010). At the Origins of Neo-Liberalism: The Free Economy and the Strong State, 1930-47. *Historical Journal* 53(1), 129-151.
- Lange, O. (1936). On the Economic Theory of Socialism: Part One. *The Review of Economic Studies*, 4(no. 1), s. 53-71.
- Lange, O. (1937). On the Economic Theory of Socialism: Part Two. *The Review of Economic Studies*, 4(no. 2), s. 123-142.
- Lavoie, D. (1985). *Rivalry and Central Planning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mises, L. v. (1920). Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 47, 86-121.
- Mises, L. v. (1922). *Die Gemeinwirtschaft: Untersuchungen über den Sozialismus*. Jena: Verlag von Gustav Fischer.
- Mises, L. v. (1932). *Die Gemeinwirtschaft: Untersuchungen über den Sozialismus* (2. udgave). Jena: Verlag von Gustav Fischer.
- Neurath, O. (1973a). The Problem of the Pleasure Maximum. I O. Neurath, *Empiricism and Sociology* (s. 113-122). Neurath, M. & Cohen, R. S. (Red.). Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Neurath, O. (1973b). Character and Course of Socialization. I O. Neurath, *Empiricism and Sociology* (s. 135-150). Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Neurath, O. (1973c). Personal Life and Class Struggle. I O. Neurath, *Empiricism and Sociology* (s. 249-298). Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Neurath, O. (2005). Alternatives to Market Competition. I T. E. Uebel & R. S. Cohen (Red.), *Economic Writing Selections 1904-1945* (s. 546-548). New York: Kluwer Academic Publishers.
- O'Neill, J. (1998). *The Market: Ethics, Knowledge and Politics*. London: Routledge.
- Olsen, N. (2016). Crisis and the Consumer: Reconstructions of Liberalism in Twentieth Century Political Thought. I P. F. Kjær & N. Olsen (Red.), *Critical Theories of Crisis in Europe: From Wei-*

- mar to the Euro* (s. 69-86). London: Rowman & Littlefield International.
- Peck, J. (2008). Remaking Laissez-Faire. *Progress in Human Geography* 32(1), 3-43.
- Peck, J. (2010). *Constructions of Neoliberal Reason*. Oxford: Oxford University Press.
- Plickert, P. (2008) *Wandlungen des Neoliberalismus. Eine Studie zu Entwicklung und Ausstrahlung der Mont Pèlerin Society*. Stuttgart: Lucius und Lucius.
- Rabinbach, A. (Red.). (1985). *The Austrian Socialist Experiment: Social Democracy and Austro-marxism*. Boulder: Westview Press.
- Robbins, L. (1934). *The Great Depression*. London: Macmillan & Co.
- Stedman Jones, D. (2012). *Masters of the Universe: Hayek, Friedman, and the Birth of Neoliberal Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Taylor, F. M. (1964). The Guidance of Production in a Socialist State. I B. E. Lippincott (Red.), *On the Economic Theory of Socialism*. New York: McGraw-Hill.
- Walpen, B. (2003). *Die Offenen Feinde und ihre Gesellschaft: Eine hegemonietheoretische Studie zur Mont Pèlerin Society*. Hamborg: VSA Verlag.